

ORTA GELİR TUZAĞI, NEDENLERİ VE ÇIKIŞ POLİTİKALARI¹

***

MIDDLE INCOME TRAP, CAUSES AND POLICIES OF WAYS OUT

Öğr. Gör. Dr. Erdal

ALANCIOĞLU

Harran Üniversitesi

Bozova Meslek Yüksekokulu

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları

Bölümü

ealancioglu@harran.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5008-4957

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN

Gaziantep Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi

İktisat Bölümü

arslan@gantep.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4638-2676

Prof. Dr. Yusuf

BAYRAKTUTAN

Kocaeli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü

ybayraktutan@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4453-3701

Öz

Bazı gelişmekte olan ülkelerin 2000'li yıllarda sergilediği büyüme performansı, yükselen piyasa ekonomisi, BRIC, MIST gibi yeni kavramlaştırmaları literatürde popüler hale getirirken, bu ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerinin gelişmiş ekonomiler düzeyine yakınsamasını sağlamıştır. Ancak bu yakınsamanın, yakalama düzeyine taşınması, orta gelir düzeyine yükselmiş ülkeler için aşılması gereken yeni engellere takılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde, çok az sayıda orta gelirli ülke yüksek gelirli ekonomi grubuna girmeyi başarmıştır. Orta gelirli ülkelerin neden yüksek gelirli ülke olmak için yeterli iktisadi büyümeyi sürdürmedikleri sorusu, iktisat literatüründe nispeten yeni bir kavram olan Orta Gelir Tuzağı (OGT) ile önemli bir tartışma/araştırma konusunu beraberinde getirmiştir. Bu alışma, teorik ve analitik literatürden yararlanarak düşük gelir grubundan orta gelir grubuna geçen, ancak orta gelir düzeyinde uzun süre takılarak yüksek gelir grubuna geçmekte zorlanan orta gelirli ülkeler için OGT'nin belirleyicilerini açıklamakta; OGT'den korunma/çıkış bağlamında politika önerilerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Orta Gelir Tuzağının Belirleyicileri, Gelişmekte Olan Ülkeler.

Abstract

The growth performance of some developing countries in the 2000s converged per capita incomes of these countries to the level of developed economies, in addition to providing popularity to new conceptualizations like emerging market economies, BRIC, and MIST in the literature. However, moving this convergence to the catch-up level is stuck with new barriers that need to be overcome for the countries with middle-income. In the historical process, a few middle-income countries managed to join the high-income group. The question of why middle-income countries cannot sustain sufficient economic growth to become a high-income country has brought important discussion/research topic with a relatively new concept of Middle Income Trap (MIT) in the economics literature. Making use of the related theoretical and analytical literature, this study explains the determinants of MIT for countries shifted from low-income to middle-income, but have waited there for a long period and had difficulties in moving up, and reveals policy recommendations to prevent/overcome MIT.

Keywords: Middle Income Trap, Determinants of MIT, Developing Countries.

¹Bu alışma, ilk yazar tarafından diğer yazarlar danışmanlığında, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda tamamlanan, "Orta Gelir Tuzağını Belirleyen Faktörler ve Yükselen Ekonomiler Üzerine Bir Analiz" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

OGT kavramı, düşük ya da ılımlı büyüme oranına sahip orta gelirli ülkelerin iktisadi analizinde giderek daha fazla kullanılmaktadır. Bu ülkeler, büyüme oranlarında yüksek gelirli ülkelere göre çok daha fazla oynaklık yaşamaktadır. Yüksek gelir seviyelerine ulaşılabilmesi için, nispeten yüksek oranda istikrarlı iktisadi büyüme gerekmektedir.

Düşük gelirli ülkelerde tarım kesiminden basit teknoloji sanayiye geçiş oldukça hızlı gerçekleşmektedir. Böylelikle bu ülkeler orta gelir düzeyine ulaşabilmektedir. Ancak, emek ve sermayenin tarım sektöründen, daha yüksek verimliliğe sahip sanayiye geçiş, ücretleri artırarak rekabet avantajını azaltmaktadır. Ülkelerin yeni teknoloji üretimleri konusunda yetersiz kalmaları, eski teknolojilerin kullanmaya devam etmeleri, yüksek büyüme oranlarının sürdürülebilirliği konusunda sıkıntı yaşamaktadır.

Mevcut teknoloji düzeyi ile sermaye verimlilik kazanamadığından, ülkeler orta gelir düzeyine yükselmiş olsa bile, yüksek gelir grubuna ulaşamamaktadır. Teknolojiyi uyarlama ve geliştirme kabiliyetini kazanamayan ülkeler, OGT olgusu ile karşı karşıya kalabilmektedir.

Bu alışma, OGT'yi belirleyen temel faktörleri ortaya koymayı ve OGT'den korunma/çıkış için uygun politikaların tespit edilmesinde yol gösterici olmayı amaçlamaktadır. Konu, kuramsal açıdan ele alınmakta; temel kavram, OGT ve nedenleri özetlendikten sonra beşeri sermaye, teknolojik kapasite, faktör verimliliği, dışa açıklık, gelir dağılımı gibi ilgili literatürde öne çıkan unsurlar yanında, üzerinde durulmadığı gözlenen, ancak büyümenin sürdürülebilirliği ve istikrarı ile uluslararası yatırımlardan faydalanma bakımından önemli olduğu düşünölen politik istikrar ve risk algısı açıklanmakta; genel değerlendirme ve politika önerileri içeren sonuç kısmı ile çalışma tamamlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

OGT kavramı, Garret (2004) tarafından orta gelirli ekonomiler üzerinde küreselleşmenin etkilerini incelediği çalışmada ilk kez kullanılmıştır. Garret'e (2004) göre, orta gelirli ekonomilerin büyüme oranları, yüksek ve düşük gelirli ekonomiler ile rekabet edilememesi nedeniyle, 1980'lerden beri durgunluk göstermekte ve OGT'ye düşme riski taşımaktadır. Bu kavram, daha sonra Gill ve Kharas (2007) ile Kohli vd. (2009) tarafından büyüme yavaşlaması yaşayan orta gelirli ülkeler üzerine yaptıkları araştırmalarla popüler hale gelmiştir. Bazı orta gelirli ülkelerin, düşük ücret avantajına sahip düşük gelirli ülkelerle, hızlı teknolojik değişim gösteren yüksek gelirli ülkeler arasında sıkıştığı gözlenmektedir.

OGT'nin popülerliğine rağmen net ve kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır. Bu kavramın daha çok düşük ya da orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin iktisadi analizlerinde kullanıldığı görölmektedir (Felipe vd, 2012: 3). OGT, kaynak verimliliğine dayalı üretim ile istikrarlı büyüme sağlayarak orta gelir seviyesini yakalamış, fakat yüksek gelirli ülkeler düzeyine geçemeyen daha çok Latin Amerika ülkelerine atıfta bulunmaktadır (Kuroda, 2012: 3). Ayrıca bu kavram, orta gelirli bir ülkenin nispeten yüksek ücretlerden dolayı emek yoğun mallarda uluslararası olarak rekabet edemediği bir durumu da yansıtmaktadır (Paus, 2017:1). Ayrıca inovasyon eksikliği, teknoloji ve eğitimde düşük yatırımlar, artan işgücü maliyetleri gibi konularda, orta gelir düzeyindeki ülkelerin verimlilik odaklı bir yapıya geçmesini ve yüksek gelir elde etmesini zorlaőtiran bir durumu da açıklamaktadır.

OGT ile daha yaygın olan yoksulluk tuzağı kavramı arasındaki analitik ayrımı yapmak gerekmektedir. Genel anlamda yoksulluk tuzağı, yoksulluğun devam etmesine neden olan kendi kendini güçlendiren bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, yoksul ülkelerin yoksulluktan kurtulmalarını önleyen ve bir "tuzak" olarak görölebilecek yapısal sorunları olduğunu ifade etmektedir (Itoh, 2012: 2). OGT bu kavramdan esinlenmiştir ve orta gelirli ülkelerin yüksek gelir düzeyine gelmesini zorlaőtiran yapısal sorunlara eğilimli olduklarını belirtmektedir.

2. ORTA GELİR TUZAĞI'NDAKİ ÜLKELER VE ÖZELLİKLERİ

Benimsenen yaklaşımın mutlak ya da nispi niteliği, inceleme dönemi ve kullanılan değişkenler/verilere bağlı olarak hangi ülkelerin OGT'de olduğu konusunda değerlendirmeler farklılaşabilmektedir. Bununla birlikte, bazı genel bulgular ortaya çıkmıştır. Ampirik alışmalarda OGT'de olduğu tespit edilen ülkelerin çoğunluğunun Latin Amerika ve Asya'da olduğu belirlenmiştir. Dünya Bankası'na (2012: 12) göre, 1960 yılında orta gelirli ülkeler düzeyinde yer alan 101 ülkeden sadece, Ekvator Ginesi, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, İsrail, Japonya, Mauritius, Portekiz, Porto Riko, Güney Kore, Singapur, İspanya yüksek gelir seviyesine yükselmeyi başarmıştır.

Felipe vd. (2012), 2010 yılında 14'ü alt-orta ve 38'i üst-orta gelir düzeyinde olmak üzere 52 orta gelirli ülkeden oluşan bir örnekleme incelemiş; üst-orta gelir düzeyinde bulunan 38 ülkenin 35'inde OGT olgusu tespit etmiştir.

Woo vd.(2012), Latin Amerika ve Doğu Asya ekonomilerine odaklanmış ve nispi CUI yaklaşımı ile Latin Amerika OGT'deki beş ülkeyi, Arjantin, Brezilya, şili, Meksika ve Venezuela olarak tespit etmiştir.

Bulman vd.(2014), görelİ eşikler kullanarak 1960'tan 2009 yılına kadar olan dönemde üç gelir kategorisi arasındaki ülkelerin hareketlerini analiz etmiş; genellikle hızlı büyüyen ülkelerin orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra kaçınılmaz olarak tuzağa düştüğu anlamında OGT'nin varlığını reddetmiştir. Bununla birlikte, bazı ülkelerin yine de orta gelir düzeyinde kaldıklarını kabul etmiştir. 1960'da orta gelirli olan 41 ülkeden, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, Japonya, G.Kore, Porto Riko, Seyşel Adaları, Singapur, İspanya ve Tayvan yüksek gelir seviyesine yükselmiştir. Özellikle Meksika, Brezilya, Malezya, Türkiye, Portekiz ve G. Kıbrıs OGT'den kaçınmayan ülkeler olmuştur.

Zhanget.al. (2015), mutlak yaklaşımla 125 ülkeyi kategorize etmiş; gelir sınıflandırmasının yapıldığı 1987 yılından itibaren orta gelir düzeyini aşmayı başaramayan 28 ülkeyi tespit etmiştir. Ayrıca, bu ülkelerin 18'inin 1962 yılından itibaren orta gelir grubuna yükseldiğini ama OGT'ye yakalandığını belirtmiştir.

Robertson ve Ye (2015), 2010 yılında 46 orta gelirli ülkenin kişi başına gelir verilerinin zaman serisi özelliklerini incelemiş ve çoğunluğu Latin Amerika'da olmak üzere, 25 ülkenin OGT'de olduğunu tespit etmiştir.

Ampirik araştırmalarda tespit edilen OGT'deki ülke sayısının 6'dan 88'e kadar farklılık arz ettiği dikkat çekmektedir. Bu, OGT tanımı üzerinde tam görüş birliği sağlanamamıştır. Aynı sayıda benzer OGT ülkesi ile yapılan çalışmalarda bile, ülkelerin kompozisyonu farklılık göstermektedir. Örneğin Robertson ve Ye (2015: 14), Arjantin, şili ve Malezya gibi "tipik" OGT ülkelerinin OGT'de olmadığını belirlerken, genellikle OGT ülkeleri olarak sınıflandırılmayan Botswana, Endonezya ve Tayland gibi ülkeleri de OGT kapsamında görmekteyiz.

Düşük gelirli ülkeler düşük emek maliyeti avantajı ve ithalettikleri basit teknolojiyle ürettikleri ucuz maliyetli ve emek yoğun ürünlerle uluslararası piyasalarda rekabet edebilirler. Faktör verimliliği artırılarak, üretim ağırlığını tarım sektöründen daha yüksek verimliliğe sahip imalat sektörüne kaymasıyla birlikte, üretkenlik ve dolayısıyla gelir düzeyi artmaktadır (Öz, 2012: 2). Sermayenin artan karlılığı, işgücü ve doğal kaynakların bolluğuna dayanan üretim yapısı, ülkelerin orta gelir seviyesine yükselmesini sağlamaktadır (Ünlü ve Yıldız, 2017: 88). Ülkeler orta gelir seviyesine ulaştıklarında, ucuz işgücü ve sermaye yatırımlarına dayalı büyüme kaynakları uyarıcı özelliğinin kaybetmekte, kullanılan teknolojiler gittikçe eskimekteyiz (Yeldan vd., 2013: 1). Belli bir süre geçtikten sonra, bu yeni kent sınıfları orta gelir düzeyine, düşük ücretli çalışanların havuzuna düşmekte ve ücret seviyeleri kademeli olarak yükselmektedir. Bununla birlikte, bir noktada kişi başına düşen geliri arttırmak zorlaşmaktadır. Bu nedenle, orijinal maliyet avantajı ve zamanla görelİ rekabetçilik azalmaktadır (Aslan, 2014: 2). Eğilmez (2012) OGT'ye yakalanan ekonomilerin temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- i. Tasarruf ve yatırımlar düşük düzeyde kalmakta
- ii. İmalat sanayiinde gelişme yavaşlamakta
- iii. Sanayide ürün çeşitlenmesi sınırlı kalmaktadır.

Ayrıca makroiktisadi ve siyasi istikrarsızlık, karşılıklı etkileşimle büyüme performansını etkilemektedir.

Orta gelirli ülkelerde bireyler ve firmalar, inovasyon faaliyetinde bulunurken sık sık engellerle (yasal düzenlemeler, büyük firmaların baskınlığı, piyasaya giriş-çıkışların önündeki zorluklar, vb) karşılaşır. Diğer taraftan, üniversiteler ve araştırma kurumları ile iş dünyası arasında iletişim konusunda teşvik mekanizması yeterli değildir (Ünlü ve Yıldız, 2017: 90). Bir ekonominin doğal kaynakları sınırlıysa, nüfusu fazla ve hızlı artarken niteliği ve istihdam olanakları yeterince gelişmiyorsa, sanayide yeni buluşlara açık bir yapı yoksa OGT'ye düşmesi kaçınılmaz bir sonuçtur (Bolat, 2016: 3).

3. ORTA GELİR TUZAĞININ NEDENLERİ

OGT'nin temel nedeninin verimliliğin düşmesiyle ortaya çıkan büyüme yavaşlaması olduğu konusunda bir mutabakat gözlenmekle birlikte, bu büyüme yavaşlamalarının nedenleri ve verimlilik artışını teşvik etmek için hangi politikaların uygulanabileceği konusunda fikir birliği sağlanamamıştır (Agenor, 2017: 776). Orta gelirli ülkeler, yüksek gelir düzeyine ulaşmak için yüksek büyüme oranlarını sürdüremezse OGT riskiyle karşılaşabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde büyümenin yavaşlaması iki ana faktör tarafından açıklanabilmektedir (Hartwell, 2013: 8): Birincisi, makroiktisadi istikrar ve korumacılık da dahil olmak üzere, büyüme dinamikleriyle ilgili politika başarısızlıkları; ikincisi ise, daha derin yapısal kusurlar ve özellikle asal ekonomik kurumların büyüme performansını zayıflatıcı rolüdür.

Her ülkenin duyarlılığı farklı (Eichengreen, et. al., 2012) olsa da, tüm gelişmekte olan ülkelerde büyüme ile ilgili sorunlar vardır. Belli bir gelir düzeyinden sonra büyümenin yavaşlaması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Ancak OGT'ye düşmek kaçınılmaz bir kader değildir. İşgücünü eğitim düzeyinin nispi olarak daha yüksek olduğu ve yüksek teknoloji içeren ürünler geliştirip ihraç eden ülkelerde büyümede yavaşlamanın aşılması mümkündür (Gürak, 2015: 143). Bununla birlikte, üretkenliğin yavaş artışının temel nedenleri arasında güçlü tutarsızlıklar bulunmaktadır.

Pruchnik ve Zowczak (2017: 14) ve Engel (2017: 124), OGT'ye düştüğü iddia edilen ülkelerde büyüme yavaşlatıcı şunedenlere dikkat çekmektedir: Kurumlar, gelir dağılımı, üretim yapısı, ihracat yapısı, ticaret profili, altyapı, finansmana erişim, eğitim, işgücü piyasası, demografik özellikler, kamu yönetimi ve politikaları ve kurumların kalitesi ile ilgili mikroiktisadi hususlar. Felipe vd.'ne (2012) göre ise, OGT'ye yol açan tek bir nedenin olmadığını belirterek muhtemel nedenleri şöyle sıralamaktadır:

- i. Ekonominin çeşitliliğinin düşük seviyede olması
- ii. Düşük nitelikli beşeri ve fiziki sermaye
- iii. Zayıf yasal ve kurumsal koşullar
- iv. Kalkınmanın sektörler arasında dengeli bir şekilde gerçekleşmemesi
- v. İhracatta ürün çeşitliliğinin az, düşük teknolojik yoğunluklu malların payının fazla olması.

Ayiar, et. al. (2013) ile Aslan, (2014: 2), kurumlar, altyapı (iletişim, ulaşım, vb), ticari ilişkiler başta olmak üzere bölgesel bütünleşme, demografik yapı, makroiktisadi çevre ve politikalar ve ekonomik yapının, OGT bağlamında önemli etkenler olduğunu belirterek, orta gelirli ülkelerin potansiyel riskleri ortaya koymaktadır.

Güçlü bir kurumsal yapı, kurumların geçmişi, sözleşmelerin ve mülkiyet haklarının korunması, bürokratik engellerin ortadan kaldırılması, yolsuzluk ve kayıt dışılığın minimuma indirilmesiyle oluşmaktadır. Yapısal unsurlar bağlamında, ihracatta ileri teknoloji ürünlerinin payının artması; işgücü piyasasında verimliliğin geliştirilmesi, yüksek ve mesleki eğitimin bu düşünceyle revize edilmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yenilik seviyesi düşük düzeydedir. Ar-ge ve teknolojik yatırımlarla bu ülkeler yenilik üreten konuma gelebilirler. Finansal sistemde yaşanan aksaklıklarında hukuk/yargı sisteminin performansı da büyüme etkileyen faktörlerdendir.

Kasenda (2015: 4), Asya ülkelerinin birçoğunun OGT'de olmasının sebebinin iktisadi altyapının yetersizliğine bağlanmaktadır. Özellikle 1997 Asya finansal krizi, bu iddiayı doğrulamaktadır. Neredeyse tüm Asya ülkeleri krizden ciddi olarak etkilendiyse de, sadece Güney Kore yüksek gelir

düzeyine geçiş yaparken diğerkleri orta gelir düzeyinde kalmaya devam etmektedir. Sağlam bir altyapı oluşturma abaları, Güney Kore'nin, yüksek sürdürülebilir büyüme oranları ile OGT'ye takılmadan yüksek gelir düzeyine çıkışına yardımcı olmuştur.

Benimsenen teorik kurgu ne olursa olsun, OGT zamanla ülkelerin yenilik oluşturma kabiliyetlerini geliştirmemelerinin sonucudur. Eichengreen, et. al.'e (2013: 14-16) göre, yenilik oluşturma yeteneğinin gelişmemesi ise, şu üç önemli faktöre bağlıdır: Beşeri sermayenin yeterli seviyeye ulaştırılmaması, buna bağlı olarak ihracatta yüksek teknoloji ürünlerin payının artırılamaması ve ulusal tasarruf oranlarının düşük olması.

İktisadi kalkınma üzerinde etkili faktörlerin orta gelirli ülkelerin büyümeyi sürdürmeleri için önemli olduğu konusunda görüş birliği vardır (Engel, 2017: 123). Yöntemsel olarak, farklı kontrol değişkenleri kullanılarak, demografi, gelir dağılımı, makroekonomik çerçeve ve ihracatın rolüne dair tutarlı bir izah sağlanmıştır.

4. ORTA GELİR TUZAĞINDAN KORUNMA/ IKIş POLİTİKALARI

Ülkelerin farklı iktisadi, politik ve sosyo-kültürel yapıları vardır. Bunların iktisadi büyüme/kalkınma üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, OGT'den çıkış için uygulanması gereken politikalar bakımından önem arz etmektedir. Vivarelli'ye (2014: 5) göre, OGT kaçınılmaz bir olgu değildir; aynı zamanda verimlilik boşluğuyla bağlantılı ve dolayısıyla teknoloji ve yapısal değişimle ilişkilidir. Ozaman sorun, büyüme yavaşladığında ekonominin istikrarlı dengeye ulaşmak için ne yapılması gerektiğidir (Agenor, 2017: 782).

Paus (2017: 3), OGT'yi iki yaklaşıma dayalı olarak ele alır: Birinci yaklaşım, temel olarak üretim ve ihracatın bileşiminin önemli olmadığı neoklasik kurama dayalıdır. İkinci yaklaşım ise, üretim yapısının doğası ve öğrenme ve uluslararası rekabetçilik açısından önem arz eden yapısal ve evrimsel ekonomi üzerine kuruludur. Her iki yaklaşımda, orta gelirli ülkeler, belli aşamada yavaş büyüme sorunuyla karşılaşsalar da, büyüme yavaşlamasını anlamak için analitik çerçeve ve buna bağlı politika reçeteleri de farklılaşmaktadır. Kaynakların daha verimli kullanımını sağlamak ve rekabetçiliği artırmak üzere, dışa bağımlılığı azaltacak teknoloji uyarlama/geliştirme kabiliyeti öncelikli olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, katma değeri yüksek ürün ihracatını artırırken döviz gelirlerine istikrar kazandıracaktır (Paus, 2017: 1).

Gill ve Kharas (2007: 69), orta gelirli ülkelerin gerçekleştirmesi gereken üç temel dönüşümü, Doğu Asya ülkeleri örneğinden hareketle şu şekilde sıralar: üretimde çeşitlendirmeden uzmanlaşmaya geçiş, yatırımlarda yeniliğin ön plana çıkarılması ve temel eğitimden yükseköğretime geçişin sağlanması.

Gürak (2015: 145) ise, OGT'den çıkış için şu dört hususu vurgulamaktadır:

- i. İşgücünün yüksek teknolojileri etkin kullanabilmesi için uygun nitelikler itaşması gerekir.
- ii. Teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi için yaratıcı zihinsel emek teşvik edilmelidir.
- iii. Teknolojinin mülkiyetine önem verilmeli ve küresel teknoloji piyasalarındaki aksaklıklar minimum seviyeye indirilmelidir.
- iv. Doğru ve etkin bir kurumsal altyapı oluşturulmalıdır.

Sürdürülebilir iktisadi büyüme için G.Kore gibi ülkeler, 1990'lı yıllardan itibaren ar-ge'ye yatırım yaparak bilim, teknoloji ve sanayide önemli atılımlar gerçekleştirmiş ve ihracatı artırarak kişi başi gelirlerini yüksek gelirli ülke düzeyine yükseltmeyi başarmışlardır. OGT'den çıkmakta zorlanan ve düşük iktisadi büyüme sorunlarıyla yüz yüze kalan orta gelirli ülkelerin de nitelikli eğitim, ar-ge ve inovasyon gibi konulara önem vererek katma değeri yüksek ürünler üretmesi ve büyümeyi sürdürülebilir kılması gerekmektedir (Göçer, 2013: 217-218).

Düşük ve yüksek gelirli ülkelerle rekabet dezavantajına yol açan üretim odaklı sorunlara çözüm bulunması ve iktisat politikaları gözden geçirilerek kurumsal ve politik unsurların da sürece dahil edilmesi (Ünlü ve Yıldız, 2017: 90) yanında yüksek gelir grubundaki ülkelerin politikalarından esinlenme ve uyarlamalar, OGT'den çıkışına katkı sağlar (Kesgingöz ve Dilek, 2016: 658).

Yıldız (2015: 158), OGT'den çıkış için ulusal tasarruf oranı, ar-ge yatırımları ve inovasyon kapasitesinin artırılmasını önermekte; ilaveten, beşeri sermayenin, sanayinin ihtiyaçları doğrultusunda planlanması ve geliştirilmesi, eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve özellikle mesleki eğitim üzerinde durmaktadır. Ayrıca uluslararası sermaye hareketlerinin ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılması için yetkin hukuk sistemi ve gelişmiş bir demokratik ortam gereklidir (Arzova, 2014). Bu koşullar sağlanmadan OGT'den çıkış mümkün olmamaktadır.

Başarılı örnekler incelendiğinde, teknolojiye dayalı yenilikçi sanayileşme stratejilerinin OGT'den çıkışta öne çıktığı görülmektedir. Teknolojiye ve inovasyon gereken önemi veren ölkeler, ileri teknoloji-yenilikçi ürünler geliştirebilmekte ve bu sayede ihracat gelirleri ve iktisadi büyüme performanslarını artırabilmektedir.

Bir ekonomide bilgiye dayalı ve katma değeri yüksek ürünlerin üretilebilmesi, girişimciliğin ve yenilikçi fikirlerin ortaya çıkabilmesi, ar-ge faaliyetlerinin yapılabilmesi ve yeni teknolojilerin ortaya çıkarılabilmesi, nihayetinde etkin ve verimli bir üretim yapısının oluşturulabilmesi, ancak beşeri sermayenin (nitelikli insan unsuru) varlığıyla mümkün olabilmektedir (Aykırı, 2017: 684).

Tarihsel deneyim ve ampirik bulgular, orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişin uzun süre aldığını ve ölkelerin iktisadi büyümenin temel dinamiklerini sürdürüebilmek için sürekli yenilenen politikalar izlemeleri gerektiğini göstermektedir (Larson, et. al., 2016: 4). Bu genel saptamalardan sonra, OGT'den çıkış için öne çıkan hususlar aşağıda daha ayrıntılı tartışılmaktadır.

4.1. Beşeri Sermaye/Nitelikli İşgücünün Artırılması

İktisadi büyüme için temel kaynaklardan olan beşeri sermaye (humancapital) farklı tanımlara konu olsa da, çoğunlukla üretim sürecine katılan bireylerin bilgi, beceri, tecrübe ve kabiliyetleri gibi değerleri (Atik, 2006: 6) ve bunlar sayesinde sahip olunan bedensel ve zihinsel dinamizmi (Keskin, 2011: 128) ifade etmektedir. Nitelikli işgücünün, iktisadi performansın temel belirleyicilerinden biri olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Beşeri sermaye bileşenleri arasında, daha çok eğitim üzerinde durulur. Zira bilgi ve becerinin asıl kaynağı olarak eğitim, işgücünün daha nitelikli olmasını sağlamaktadır. Eğitim yatırımları, hem beşeri sermayenin, hem de teknolojinin gelişimine katkı yaparak (Tiryakioğlu, 2008: 323) büyümeyi destekler.

Sermayenin yanı sıra işgücünün de verimliliğini artıran teknoloji, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi özellikle nüfusu ve işgücüne katılma oranı yüksek ölkeler için gelişim fırsatları sunmakta; işgücü verimliliğindeki artış nedeniyle daha yüksek oranda büyüme mümkün olmaktadır (Kurt ve Kurt, 2015: 1295). İşgücünün yenilikçi olabilmesi, niteliğinin geliştirilmesi ve yönlendirilmesi ile mümkün olmaktadır (Tiryakioğlu, 2008: 320). Beşeri sermaye birikimi ölçüsünde, yeni bilgi üretilebilecek, işlenebilecek ve katma değeri artıracak biçimde kullanılabilir. Eğitim yanında sağlık harcamaları da işgücü niteliği ve emek verimliliğini artırmaktadır. Bu açıdan orta gelirli ölkelerin yüksek gelirli ölkeler olabilmeleri için, eğitim ve sağlık hizmetlerinde kaliteyi geliştirecek reformlara yönelmeleri gerekmektedir (Aykırı, 2017: 703). Gelişmekte olan ölkelerde temel eğitimle kazandırılan beceriler düşük teknolojili ürünleri üretmek için yeterli olsa da, yüksek gelir seviyesine ulaşmak için yeterli olmamaktadır (Bayar, 2016: 49). Yüksek teknolojili ürünler üretmek için, yüksek öğrenimdenicilik ve niteliğin artırılması gerekmektedir. Bununla birlikte, her bireyin yüksek öğrenim görmesi gerekmektedir. Bu bağlamda hem bireylerin bilgi ve yetenekleri doğrultusunda uygun mesleklere hazırlanmalarında hem de değişen dünya şartları ile iktisadi ihtiyaçlar doğrultusunda ilgili sektörlere nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde mesleki eğitim önemli rol oynar.

Sürdürülebilir iktisadi büyüme için, mesleki- teknik donanım ve beceriye, teknoloji kullanma ve geliştirme yeteneklerine sahip nitelikli işgücünün yetiştirilmesi önem kazanmaktadır. Kaynak tahsisinde öncelik verilerek eğitimde kalite geliştirilmeli ve topluma yayılmalıdır (Atalay, 2015: 975). Eğitim politikası, işgücünü sektörel ihtiyaçlara uygun niteliklerle donatacak şekilde tasarlanmalıdır. İktisadi büyümenin sürdürülebilirliği ve OGT'den kaçınma konusunda rekabetçi ve yenilikçi bir üretim yapısının oluşturulması, beşeri sermaye ve nitelikli işgücünün artırılmasını gerektirmektedir.

4.2. Ar- Ge ve Teknoloji

Ar-ge, inovasyon ve teknolojik ilerleme, sanayi ötesi iktisadi dönüşümün ayırt edici bileşenidir. Gelişmekte olan ülkeler, dışa bağımlılığın azaltılması ve rekabet gücünü geliştirmek bakımından bu konuya gereken önemi vermelidir (Erkoç, 2015: 191). Gelişmiş bir teknolojik yapı, inovasyon süreci ile ürün çeşitliliğini ve üretim kapasitesini değiştirecektir. Ar-ge faaliyetleri, yenilik ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Bu süreçte üretilen yeni ürünler yurtiçi katma değeri yükseltecektir (Kurtoglu, 2014: 76).

Ar-ge çalışmaları, teknolojik gelişme ve iktisadi büyümeyi destekleyerek ülkelerin rekabet gücünü ve uluslararası piyasalardaki pazar payını arttırmaktadır (Bayraktutan ve Kethudaoglu, 2017: 679). Orta gelirli ülkeler ya teknolojik yenilikleri teşvik ederek rekabetçi olacak ve milli geliri artıracak ya da rutini sürdürerek yerinde sayacaktır (Garett, 2004: 84).

Yüksek gelirli ülkeler, faktör donanımlarının doğal sonucu olarak teknolojik gelişmenin öncüsüdür. Orta gelirli ülkelerin, gelişmiş ülkelere yakınsamak için yeni teknolojilerin geliştirilmesine yönelmelidir. Bu da hem maliyetli, hem de risklidir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda teknolojik yenilik ve sınırgelişme, genellikle küresel düzeyin gerisinde kalmaktadır. Bu ülkelerde yenilik ve teknolojinin gelişimi, ancak gelişmiş ülkelerde olgunlaşmasına ve dolayısıyla gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşük maliyete ve riske sahip olmasına bağlıdır (Lin, 2017: 6). Diğer bir ifadeyle, gelişmekte olan ülkeler, teknoloji ve inovasyonun gelişiminde geç kalmanın avantajını kullanabilir ve potansiyel olarak, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre daha yüksek büyüme gerçekleştirebilir.

İstikrarlı büyümeye ciddi katkı sağlayan yenilikler, ar-ge çabalarıyla ve bilginin geliştirilmesiyle oluşmakta; bilginin yerel şirketler ve halk arasında yayılması üretkenliği artırmaktadır. Buna karşılık, eğer iktisadi büyüme yurtdışından gelen doğrudan yatırıma aşırı bağımlılık temelinde devam ederse, ülkede ar-ge verimliliğinin gelişimi sınırlı kalmaktadır (Todo, 2012: 3).

Yeni tekniklerin, makinelerin ve üretim süreçlerinin benimsenmesi verimlilik artışının temel belirleyicisi olduğu için, bilgi ya da teknolojinin edinimi ve yayılımı, iktisadi büyüme için büyük önem taşımaktadır. Ar-ge ve yenilik genellikle yüksek gelirli ülkeler tarafından yapılmakta iken, gelişmekte olan ülkeler, yeni üretken bilginin kaynakları olarak büyük oranda ithal teknolojilere bağımlıdır. Bu, gelişmekte olan ülkelerde, hiç ar-ge yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Yenilik takibi ve adaptasyonunun önemli bir kısmı gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmekte ve küresel bilgi stokuna katkı sağlamaktadır (Bayraktutan ve Bırdırdı, 2016: 6). Ar-ge'nin farklı gelir düzeyindeki ekonomilerde etkileri farklı olmaktadır. Örneğin, orta gelirli ekonomiler yüksek gelir grubuna geçişte, taklit faaliyetlerinde daha fazla büyümeye eğilimliken, sınır teknoloji faaliyetlerine doğru bir kayma gerektirmektedir. Yani, her iki grupta da, ar-ge önemli ama farklı bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerinde, ar-ge ve inovasyonun itici gücünün yanı sıra, yurtdışından bilgi edinme kapasitesi açısından da önemli katkısı vardır (Radosevic, and Yoruk, 2018: 59). G. Kore ve Finlandiya bu hususta en başarılı örneklerdir. Nitekim G. Kore, teknoloji geliştirme performansı ile OGT'ye yakalanmadan yüksek gelirli ülke olmuştur. Finlandiya ise, rekabetçilik ve inovasyon bağlamında edindiği dünya liderliği ile dikkat çekmektedir (Karagöl ve Karahan, 2014: 19). OGT'deki ülkelerin, başarı hikayesi üreten bu iki ülkenin deneyiminden alacağı dersler vardır.

4.3. Dışa Açıklık Derecesi

Dışa açıklık, uluslararasılaşma, yani diğer ülkelerle etkileşim düzeyini ifade eder. Aynı zamanda, içe ya da dışa dönük iktisat politikalarından hangisinin daha fazla uygulandığını açıklamak için kullanılan (Saçık, 2009: 526) dışa açıklığın farklı ölçütleri olmasına rağmen, ticaret hacmi ya da ihracatın milli gelire oranı (Bayraktutan, 2017), ihracatın ithalatı karşılama oranı ve sermaye hareketleri en önemli göstergelerdir.

Dış ticaret dengesiyle ortaya çıkan ticari dışa açıklık, dış dünya ile ticari ilişkilerde ne ölçüde serbest ya da müdahaleci politikalar uyguladığının bir yansımasıdır (Rruka, 2004:5). Ticari dışa açıklık, özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlük alanları, üretim imkan ve kabiliyetleri ile büyüme sonuçları bakımından da önemlidir (Sağlam Çeliköz vd., 2017: 105).

Gelişmekte olan ölkelerin yaygın sorunlarından olan dış ticaret açığı ve cari açığın finansmanı için ihtiyaç duyulan yabancı sermaye, yurt içi yatırımları, istihdam ve ihracata katkı sağlayarak, yurt içi yatırım ve tüketim harcamalarındaki dalgalanmalar sonucu oluşacak riskleri de azaltacaktır. Ayrıca bilgi taşması etkisi kaynak dağılımı etkinliğini arttıracak ve gelişmekte olan ölkelerin ulusal finans piyasalarını güçlendirecektir (Kula, 2003: 142).

Bayraktutan'a (2017: 335-336) göre, dış açık sorunu yaşayan ölkelerde büyüme, istihdam, enflasyon ve ulusal paranın değeri gibi birçok değişkende istikrarsızlık görölebilmektedir. Bu sorunla mücadele edebilmek için açıkları finanse etme, baskı altına alma ve tedavi etme şeklinde farklı politikalar uygulanmaktadır. Dışa açıklığın arttırılması için dış ticaret üzerinde sınırlamalar oluşturan gümrük vergileri, kotalar, görünür ve görünmez engeller gibi müdahalelerin kaldırılması/ azaltılması gerekmektedir. Bu sayede, şu olumlu etkiler oluşabilecektir (Kurt ve Berber, 2008: 58):

i. Sadece iç piyasa için değil dış piyasalar için de üretim yapılacağından, piyasanın genişlemesi ve üretim artışı ile birlikte optimum üretim ölçeğine yaklaşılması, ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına yol açacaktır.

ii. Dış rekabet, sürekli olarak maliyetlerin düşürölmesi çabasını beraberinde getirecek; sürekli inovasyon zarureti hem kalitenin yükselmesine hem de üretim seviyesini arttırarak iktisadi büyümeye katkı yapacaktır.

iii. Oluşan rekabet ortamında yerli firmalar, yeni yatırımlar yaparak ve yeni teknolojiler geliştirerek verimlilik ve rekabet gücü elde edecektir.

4.4. Gelir Dağılımı

Bir ekonomide belli bir dönemde oluşturulan gelirin, bireyler, üretim faktörleri ve sektörler arasında paylaşılmasını ifade eden (Frieden, 2001: 33) gelir dağılımı adaletinin sağlanması makroiktisadi istikrarın sürdürölebilmesi bakımından önemlidir. Gelir dağılımının OGT etkisi konusunda i farklı yaklaşım vardır. İlk yaklaşım, büyüme teorisine dayanmaktadır. Egawa'ya (2013: 6) göre, gelir dağılımı adaletsizliğinin artması, en azından uzun vadede ekonomik büyüme oranını etkileyemez; çünkü gelir dağılımındaki değişim, TFV ve inovasyonu arttırmamaktadır. Ancak gelir dağılımı eşişsizliğinin artması, toplumsal huzursuzluğa yol açıp, büyüme üzerinde sınırlandırıcı etki oluşturmaktadır. Fakat bu OGT'nin temel nedeni değildir. Gelir dağılımı adaletsizliğinin artması, kırsaldan kentsel alanlara doğru gerçekleşen göçle birlikte Asya'daki orta gelirli ölkelerde, kentsel odaklı bir büyüme gerçekleşmesini sağlamıştır.

İkinci yaklaşıma göre, gelir dağılımında bozulma, OGT nedeni olabilir. Buna göre, gelir dağılımının, bir ölkenin orta gelirli ölkeler seviyesine ulaşması durumunda izlenmesi ve gelir dağılımı adaletsizliğinin orta veya uzun vadede ekonomik büyümeyi nasıl etkileyeceğini analiz etmek bakımından dikkate değerdir.

Gelir dağılımı ile iktisadi büyüme ilişkilerine dair analizlerde genel olarak Kuznets hipotezi test edilmiştir. Kuznets'e (1955) göre, gelir dağılımı adaletsizliği ilk aşamada iktisadi büyüme ile birlikte artış göstermekte; fakat büyümedeki artış devam ettikçe ilişki tersine dönmekte ve gelir dağılımı adaletsizliği azalma eğilimine girmektedir. Kuznets bu eğilimi "Ters U Hipotezi" şeklinde ifade etmiştir. Farklı gelir grubundaki ölkelerin gelir dağılımı göstergeleri göz önüne alındığında, gelir adaletsizliğinin ölkelerin gelir düzeyiyle ters orantılı olduğu; fakat büyüme ile sağlanan gelir artışını toplumun düşük gelirli kesimlerine yayma başarılarının da ölkelerin gelir düzeyiyle ters orantılı olduğu görölmektedir (Destek, 2018: 22).

Gelir dağılımı adaletsizliği, toplumun önemli bir bölümünde tasarruf hacmini azaltarak, yatırım imkanlarının azalması, sermaye birikiminin yavaşlaması, emek ve sermayenin marjinal getiri oranlarının düşmesi, piyasa başarısızlıkları ve gelir düzeylerinin azalması gibi birçok problemi beraberinde getirmektedir (Pee vd., 2016: 137).

Ölkeler arasında gelir dağılımı adaletsizliği farklarının ciddi boyutlarda olması, orta gelirli ölkeler için önemli bir risk oluşturmakta; büyüme yavaşlaması yaşayan bu ölkelerin yatırım kapasitelerini sınırlamaktadır. Bu ölkeler işgücünü değerlendirememeleri sebebiyle gelirlerini arttırmamakta; bu da bir kısır döngüye yol açmaktadır (Topkaya, 2017: 121-122).

Barro'ya (1999: 32) göre, gelir dağılımındaki adaletsizlik düşük gelirli ülkelerde büyümeyi geciktirirken, yüksek gelirli ülkelerde büyümeyi destekler. Düşük ve alt-orta gelirli ülkeler ile üst-orta gelirli ülkelerde iktisadi büyüme ile gelir adaletsizliği artarken; yüksek gelirli ülkelerde iktisadi büyüme ile gelir adaletsizliği azalmaktadır (Topuz ve Dağdemir, 2016: 115). Kayıt-dışıliğın azaltılması, eğitim, sağlık ve konut hizmetlerinin geliştirilmesi, enflasyon ve işsizlikle etkin mücadele, vergi yükünün adil dağılımı ve sosyal güvenliğe ilişkin iyileştirmeler (Öztürk, 2017: 295) gelir dağılımı üzerinden OGT'ye olumsuz yansımaları azaltacaktır.

4.5. Faktör Verimliliği

Büyümenin üretim faktörleri tarafından açıklanamayan ve teknoloji, bilgi ve ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler gibi etkenlere bağlanan TFV, bir ekonomide mevcut üretim faktörleri ile daha fazla üretim elde edilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, büyüme literatüründe verimlilik artışı açıklamak için en çok kullanılan göstergelerden biri olmuştur. TFV'nin büyümeye sağlayacağı katkı, teknolojiadaki değişiklikler, dışsalılıkların rolü, üretim kompozisyonu ve düşük maliyetli üretim yöntemlerinin benimsenmesi ile açıklanmaktadır (Easterly, and Levine, 2001: 178).

İktisadi büyüme, işgücü-istihdam, doğal kaynaklar, sermaye birikimi ve TFV katkılarıyla gerçekleşmektedir. Düşük gelir düzeyinde sermaye birikimi ve istihdam artışı iktisadi büyümenin temel faktörü iken, orta gelir düzeyinde bu faktörlerin iktisadi büyümeye katkıları azalmaktadır. İstikrarlı bir iktisadi büyümenin ve yüksek düzeyde kişi başi GSYİH'nin sağlanması için TFV'nin katkısının artması gerekmektedir (Özsağır, 2015: 112).

Solow'un (1956) neoklasik büyüme modelinde, sürdürülebilir büyümenin kaynağı, dışsal teknolojik ilerlemeyle belirlenmektedir. İçsel büyüme teorileri, uzun vadeli büyümeyi, teknolojik gelişme unsurlarına bağlamaktadır. Romer (1986), Barro (1991) ve Lucas (1988), bu tartışmanın, ar-ge, kamusal destekler, beşi sermaye birikimi gibi farklı yönlerini aydınlatmaktadır.

Geleneksel modellerde büyümeye neden olarak gösterilen emek ve sermaye faktörleri dışında "Solow artışı" veya "teknoloji artışı" ile karşılaşılmaktadır. Büyüme nedenleri olarak emek ve sermayedeki artışların yanı sıra teknolojik yenilikler (A), TFV'yi artırarak ilave büyüme sağlamaktadır.

Solow'un kullandığı TFV kavramı şöyle ifade edilir:

$$TFV = \alpha (\Delta K/K) + \beta (\Delta L/L) + (\Delta A/A)$$

α , sermayenin (K), β emeğin (L) üretim parametreleridir. K ve L'deki artışlar ile açıklanamayan büyüme, teknolojik ilerlemeden kaynaklanan Solow artışı olarak TFV ile ölçülmektedir. Beşi sermaye, ar-ge ve inovasyon teknolojik ilerleme faktörlerini oluşturmaktadır. Teknolojik ilerleme, faktör kazançları kanalıyla da uzun vadeli büyüme oranını olumlu etkilemektedir (Xue et. al., 2014: 27).

OGT'den çıkış/kaçınma bakımından TFV'ye dayalı büyüme stratejisinin önemli katkısı olacaktır. Easterly ve Levine (2001: 179-180), bu bağlamda, şu tespitleri yapmaktadır:

i. Faktör miktarları tek başına, GSYİH artışında ülkeler arasında ortaya çıkan önemli farklılıkları açıklamamaktadır. Uzun dönem büyümenin sağlanmasına yönelik adımlarda TFV'nin belirleyicilerinin incelenmesi ve faktör verimliliğini artırıcı politikalar ve kurumların geliştirilmesine öncelik verilmesi gerekmektedir.

ii. Faktör temelli ve azalan getirilere tabi modeller, teknolojik ilerleme odaklı ve artan getirileri inceleyen modellere kıyasla, ülkeler arası artan gelir farklılıklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır.

iii. İktisadi büyüme, sermaye birikimindeki büyümeyle karşılaştırıldığında sürekli değildir. Başka bir ifadeyle; faktör birikimindeki değişimler büyümedeki trendi izlememektedir.

iv. TFV odaklı politikalar, sermayenin ve emeğin üretkenliğini artırma ya da içsel teknolojik değişimi gerçekleştirme yoluyla verimlilik artışını sağlayabilmekte ve uzun dönem iktisadi büyüme hızlandırabilmektedir.

v. Ulusal politikalar uzun vadede büyüme etkilemektedir. Verimlilik artışının sıfır, üretim faktörleri ve bazı sabit faktör getirilerinin azaldığı modellerde, fiziksel veya beşeri sermaye birikimini artıran ulusal politikalar, büyüme üzerinde sadece geçici bir etkiye sahip olmaktadır. TFV büyümesine dayalı modellerde, sermaye ve işgücünün verimliliğini artıran ya da içsel teknolojik değişim oranını değiştiren ulusal politikalar, üretkenlik artışını ve büyüme hızlandırabilmektedir.

Sonuç olarak, OGT'yle ilgili ülke karşılaştırması yapan çalışmaların da belirlediği gibi, büyüme yavaşlaması, fiziksel sermaye birikimindeki azalmadan ziyade, verimlilik yavaşlamasından kaynaklanmaktadır. Orta gelirli ülkelerde sermayenin marjinal getirisinin azalması ve yatırımlardaki verimlilik düşüşü, büyüme yavaşlaması yaşamasına neden olmaktadır (Altuğ ve Filiztekin, 2006: 15). TFV'nin orta ve yüksek gelirli ülkelerde, düşük gelirli ülkelere göre, büyüme daha fazla katkı sağladığı görülmektedir. OGT'den kaçınmak/çıkmak için TFV'ye dayalı büyüme stratejisi izlenmelidir.

4.6. Sermaye Birikimi ve Risk Algısı

Büyüme, ödünç verilebilir fonların oluşması, gelişmesi ve doğru yatırım alanlarına yönlendirilmesini gerektirir. Klasik iktisatçılardan itibaren önemi vurgulanan sermaye birikiminin bileşenleri olarak tasarruf ve yatırımlar, gelirin bir fonksiyonudur. Gelişmekte olan ülkelerde fert başına gelir düzeyi, gelir dağılımı, finansal kurum ve araçlar ile finansal okuryazarlığın niteliği gibi nedenlerle tasarrufların, arzulanan yüksek büyüme oranlarını ortaya çıkaracak yatırımların finansmanı bakımından yetersiz kalması, doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Yetersiz de olsa, yurt-içi tasarrufların atıl kalmaması ve spekülatif alanlar yerine verimli yatırımlara yönelmesi, yatırımcı güvenine ve kar beklentilerine bağlıdır ki, bunlar da, siyasi, hukuki ve iktisadi istikrarı gerektirmektedir. Yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda, bunlara bir de risk algısı eklenmektedir. Özellikle dolaylı yatırımlar üzerinde kredi derecelendirme kuruluşlarının ülke notu ve CDS (Credit Default Swap) yanında IMF değerlendirmeleri referans olabilmektedir.

Doğrudan yatırımlardan daha fazla pay alma konusunda, gelir düzeyinden bağımsız olarak hemen her ülke özel çaba harcamaktadır. Yerli ve yabancı yatırımcıların risk algısı, bazen politik ve diplomatik unsurlarla orantısız şekillenebilmekte ya da şekillendirme girişimine konu olabilmektedir. Fiyat istikrarı, kur istikrarı, vb ile birlikte iktisat politikalarına ilişkin beklentileri yönlendiren kurumsal ve siyasal istikrar, tasarrufları yatırıma kanallere ederek ve tasarruf açığını gidererek kısa ve uzun dönem büyüme performansı ve dolayısıyla OGT'den sakınma/çıkış için özel önem arz eder.

4.7. Genel Değerlendirme

OGT üzerinde etkili olduğu düşünölen ve bu çalışmada değerlendirme konusu yapılan değişkenlerin seçilmiş ölkelerdeki seyri, kavramsal ve teorik beklentilere uygun görünüm sergilemektedir. Tablo-1, beşeri sermayeyi temsilen eğitim süresi, teknoloji kabiliyetini temsilen ar-ge/GSYİH oranı ve TFV'yi temsilen ileri teknoloji ihracatı ve dışa açıklık ile fert başına gelir verileri arasındaki uyumu yansıtmaktadır.

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerde OGT Bakımından Belirleyici Değişkenler

Ülke\Değişken	Fert başına gelir (\$) (2018)	Ortalama eğitim (yıl) (2015)	Ar-ge harcaması/ GSYİH (2017)	Yüksek teknoloji ihracatı/toplam ihracat (2017)	Dışa açıklık (2017)
Güney Kore	32046	12,12 (2015)	4,6	14,18	80,78
İrlanda	75192	11,32 (2017)	1,1	21,44	209,39
İsrail	41179	12,96 (2015)	4,5	13,03	56,80
Finlandiya	50068	12,44 (12,15)	2,8	7,75	76,74
Slovenya	26586	12,03 (2015)	1,9	6,32	154,76
Türkiye	9346	7,96 (2015)	1,0	2,53	54,12

Kaynak: World Bank, 2019; GLOBALECONOMY, 2019; OECD, 2019; UNESCO, 2019

5. SONUÇ

Orta gelirli ülkelerin yüksek gelir grubuna geçebilmeleri, OGT'yi geliştiren etkenleri dikkate alan uygun politikaların tasarımı ve istikrarlı icrası ile mümkün olacaktır. Ülkenin koşulları ve iktisadi yapının özelliklerine göre politika öncelikleri ve araçlarının belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, kavramsal/kuramsal çerçevede gelişmekte olan ülkelerin OGT'den sakınması ve/veya çıkışı, yani makul sürede yüksek gelir grubuna geçebilmeleri için politika tasarımı/bileşenleri ele alınmıştır. Bu çerçevede, beşeri sermayenin geliştirilmesi, eğitim-istihdam ilişkilerinin doğru kurgulanması, ar-ge ve inovasyona dayalı teknoloji uyarlama/üretme/kullanma kabiliyetinin artırılması, küresel sisteme entegre ve dışa açık koşullarda rekabetçi üretim yapısının ihdası ve çeşitlendirilmesi, toplam faktör verimliliğine dayalı yüksek oranlı ve sürdürülebilir büyüme stratejisinin izlenmesi ve bu stratejinin ulusal ve küresel koşullarda değişime göre güncellenmesi ve tabii ki, başarı örneklerinden dersler alınması gerekmektedir. Dış dünya ile rekabet edebilecek şekilde ürün yelpazesi geliştirilmeli ve bunlar içinde ileri teknoloji ürünlerin payı artırılmalıdır. OGT'deki ülkelerin, başarılı performanslarıyla dikkat çeken Güney Kore gibi ülkelerin uyguladıkları ar-ge ve inovasyon politikalarını incelemesinde yarar vardır. İktisadi büyümenin sürdürülebilirliği ve OGT'den kaçınma konusunda rekabetçi ve yenilikçi bir üretim yapısının oluşturulması genel kabul görmekte; bunu sağlamanın yolu ise, beşeri sermaye ve nitelikli işgücünün artırılmasından geçmektedir. Düşük gelirli ve OGT'de yer alan ülkelerin gelir dağılımında adalet destekleyen politikalar uygulanması da önemlidir. Zira istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme, aynı zamanda kapsayıcı olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AGENOR, P. R. (2017). "Caught in the Middle?" The Economics of Middle Income Traps. *Journal of Economic Surveys*, 31(3): 771-791.
- AIYAR, S., DUVAL, R., PUY, D., WU, Y., and ZHANG, L. (2013). "Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap", *IMF Working Paper*.#WP/13/71.
- ALTUĞ, S., and FİLİZTEKİN, A. (2006). "Productivity and Growth: The Turkish Economy, The Real Economy", *Corporate Governance and Reform*, Routledge: New York.
- ARZOVA, S. B. (2014). "Ekonomistlerden Orta Gelir Tuzağı Yorumu", http://www.odd.org.tr/web28371/entitafocus.aspx?primary_id=923&target=categorial1&type=31/11.12.2018.
- ASLAN, H.K. (2014). "Avoiding the Middle Income Trap through the Development of Human Capital", *BILGESAM Analysis /Political Economy*, No: 1110, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-10920140309551110.pdf>/25.12.2017.

- ATALAY, R. (2015). “The Education and the Human Capital to Get Rid of the Middle-Income Trap and to Provide the Economic Development”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174: 969 – 976.
- ATİK, H.(2006). *Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- AYKIRI, M.(2017). “Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği ve Orta Gelir Tuzağından ıkışta Beşeri Sermayenin Önemi: Yüksek ve Üst-Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Bir Uygulama”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4): 683-706.
- BARRO, R. (1991). “Economic Growth in a Cross-Section Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2): 407-443.
- BARRO, R. J. (1999). “Inequality and Growth in a Panel of Countries”, *Journal of Economic Growth*, 5(1): 5-32.
- BAYAR, G. (2016).”Türkiye ve Orta Gelir Tuzağı: Eğitimin Önemi”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (34): 45-78.
- BAYRAKTUTAN, Y ve H. BİDIRDI (2016). “Teknoloji ve Rekabetçilik: Temel Kavramlar ve Endeksler Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Akademik Araştırmalar ve alışmalar Dergisi*, 8 (14): 1-24.
- BAYRAKTUTAN, Y ve KETHUDAOĞLU, F. (2017). “Ar-Ge ve İktisadi Büyüme İlişkisi: OECD Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53): 679-694.
- BAYRAKTUTAN, Y. (2017). *Uluslararası İktisat*, Umuttepe, Kocaeli.
- BOLAT, S. (2016). “Orta Gelir Tuzağı ve ıkış Yolları: Türkiye”, [http://sbolat.weebly.com/uploads/2/4/0/5/24055490/3_hafta_orta_gelir_tuzaği_\[uyumluluk_modu\].pdf](http://sbolat.weebly.com/uploads/2/4/0/5/24055490/3_hafta_orta_gelir_tuzaği_[uyumluluk_modu].pdf)/01.01.2018.
- BULMAN, D., EDEN, M. And NGUYEN, H.(2014).“Transitioning From Low-Income Growth to High-Income Growth – Is There a Middle Income Trap?” Policy Research Working Paper No, 7104. World Bank. Washington.
- DESTEK, M.A. (2018). “Neoliberal Politikalar Işığında Gelir Dağılımı Adaleti ve Finansal Krizler: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Bir İnceleme”, *Doktora Tezi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- DÜNYA BANKASI (2012). *Gender Equality and Development*, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/4391/12.01.2018>.
- EASTERLY, W., and LEVINE, R. (2001), “It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models”, *The World Bank Economic Review*, 15(2): 177-219.
- EGAWA, A.(2013). “Will Income Inequality Cause A Middle-Income Trap in Asia?”, Working Paper No:03, Brussels, Belgium.
- EĞİLMEZ, M. (2012). “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye”, <http://www.mahfiiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>/01.01.2018.
- EICHENGREEN, B., PARK, D. and SHIN, K.(2012). “When Fast-Growing Economies Slowdown: International Evidence and Implications for China”, *Asian Economic Papers*, 11(1): 42-87.
- EICHENGREEN, B., PARK, D., and SHIN, K.(2013). “Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle Income Trap”, (Working Paper No: 18673), National Bureau of Economic Research (NBER), Cambridge.
- ENGEL, J. and TAGLIONI, D. (2017). “Global Value Chain Development Report, The Middle-Income Trap and Upgrading Along Value Chain”: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gvcs_report_2017_chapter5.pdf/16.12.2017.
- ERKOÇ, . (2015). “Orta Gelir Tuzağında Türkiye: 2023”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 23(26): 187-194.
- FELIPE, J., ABDON, A. and KUMAR, U. (2012). “Tracking the Middle-income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?” *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, No: 715.

- FRIEDEN, J. (2001). "Inequality, Causes and Possible Futures, HAGAR", International Social Science Review, 2(1): 33-40.
- GARRETT, G. 2004. "Globalization's Missing Middle." Foreign Affairs 83 (6): 84–96.
- GILL, I. and H. KHARAS. (2007). "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth", Washington, DC: The World Bank.
- GLOBAL ECONOMY (2019). Trade Openness- Country Rankings, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/trade_openness/05.07.2019.
- GÖÇER, İ. (2013). "Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", Maliye Dergisi, 165(2): 215-240.
- GÜRAK, H. (2015). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma "Kuramlar, Eleştiriler ve Alternatif Bir Büyüme Modeli", Nobel Yayınevi, Ankara.
- HARTWELL, C. (2013). "The Growth Elixir: Escaping the Middle Income Trap in Emerging Markets", Institute for Emerging Market Studies Brief, 13(8).
- ITOH, M. (2012). "The Middle- Income Trap in Asia", NIRA Policy Review, No:8, http://www.nira.or.jp/pdf/e_review58.pdf/25.11.2017.
- KARAGÖL, E. T., and KARAHAN, H. (2014). Yeni Ekonomi: Ar-Ge ve İnovasyon. SETA.
- KASENDA, D. (2015). Can Asian Developing Countries Stuck in a 'Middle Income Trap' Learn From South Korea's Economic Development Experience?, GDN Working Paper No. 86, Washington.
- KESGINGOZ, H., and DILEK, S. (2016). "Middle Income Trap and Turkey", The Empirical Economics Letters, 15(7): 657-666.
- KESKİN, A. (2011). "Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(3-4): 125-153.
- KULA, F. (2003). "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(2): 141-154.
- KURODA, H. (2012). Paths to Overcoming the Trap are Diverse, Itoh, M. (ed), The Middle- Income Trap in Asia, NIRA Policy Review, No:8, http://www.nira.or.jp/pdf/e_review58.pdf/25.11.2017.
- KURTOĞLU, Y. (2014). "Orta Gelir Tuzağından ıkış", Ekonomik Yaklaşım, 25(90): 71-90.
- KURT, S ve BERBER, M. (2008). "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (2): 57-80.
- KURT, S and KURT, Ü. (2015). "Innovation and Labour Productivity in BRICS Countries: Panel Causality and Co-integration", Procedia–Social and Behavioral Sciences 195: 1295–1302
- LARSON, G., LOAYZA, N. and WOOLCOCK, M. (2016). "The Middle-Income Trap: Myth or Reality?" Research & Policy Briefs, From the World Bank Malaysia Hub, No:1, <http://documents.worldbank.org/curated/en/965511468194956837/pdf/104230-BRI-Policy-1.pdf>/28.01.2018.
- LIN, J.Y. (2017). "Industrial Policies for Avoiding the Middle-Income Trap: A New Structural Economics Perspective", Journal of Chinese Economic and Business Studies, 15(1): 5-18.
- LUCAS, R. E. (1988). "On the Mechanics of Economic Development", Journal of Monetary Economics, 22: 3-42.
- ÖZTÜRK, N.(2017). Gelir Dağılımını İktisadi Analizi, Ekin Yayınevi, Bursa.
- OECD (2019). Gross Domestic Spending on R&D, <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>/05.07.2019.
- ÖZ, S. (2012). "Orta Gelir Tuzağı", Ekonomik Araştırma Forumu Politika Notu,12-6.

- ÖZSAĞIR, A. (2015). İstikrarın Şifreleri: Siyasal İstikrar- Ekonomik İstikrar, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- PAUS, E. (2017). “Escaping the Middle-Income Trap: Innovate or Perish”, ADBI Working Paper Series, No:685.
- PEÇE, M.A., CEYHAN, M.S. ve AKPOLAT, A. (2016). “Türkiye’de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 2(Special Issue 1): 135-148.
- PRUCHNIK, K., and ZOWCZAK, J. (2017). “Middle-Income Trap: Review of the Conceptual Framework”, Asian Development Bank Institute, No: 760.
- RADOSEVIC, S., and YORUK, E. (2018). Technological Forecasting and Social Change, (129): 56-75.
- ROBERTSON, P. E., and YE, L. (2015). “On the Existence of a Middle Income Trap”, Economics Discussion Paper No. 13.12, University of Western Australia, Perth.
- ROMER, P. M. (1986). “Increasing Returns and Long-Run Growth”, The Journal of Political Economy, 94(5): 1002-1037.
- RRUKA, D. (2004). “Decoding The Effects of Trade Volume and Trade Policies on Economic Growth: A Cross-Country Investigation”, EconWPA International Trade Series, No: 0405003, <http://www.econpapers.repec.org/paper/wpawuwpit/0405003.htm>/20.07.2018.
- SAÇIK, S. Y. (2009). “Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık”, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9(18): 273-294.
- SAĞLAM ÇELİKÖZ, Y., BARUTÇU, E. ve AFSAL, M. Ş. (2017). “Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki; Türkiye Örneği”, Route Educational and Social Science Journal, 4(7): 104-117.
- SOLOW, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth, The Quarterly Journal of Economics, 70(1): 65-94.
- TİRYAKİOĞLU M, (2008). “Gelişmekte Olan Ülkelerin Çıkmazı: Beşeri Sermaye Yoksulluğu”, Ege Akademik Bakış Dergisi, 8 (81): 319-337.
- TOPKAYA, Ö. (2017). “Küresel Gelir Dağılımı”, şu kitapta: ÖZDEMİR, M. Ç. ve E. İSLAMOĞLU, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram, Teori ve Uygulama, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, ss. 109-122.
- TOPUZ, G.S. ve DAĞDEMİR, Ö. (2016). “Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Kuznets Ters-U Hipotezi’nin Geçerliliği”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(3): 115- 130.
- TODO, Y. (2012). Innovation is the Condition for Asian Development, in Itoh, M. (ed), The Middle-Income Trap in Asia, NIRA Policy Review, No:8, http://www.nira.or.jp/pdf/e_review58.pdf/ 25.11.2017.
- ÜNLÜ, F. ve YILDIZ, R. (2017). “Orta Gelir Tuzağını Açıklayan Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 49: 87-115.
- UNESCO (2019). <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=181>/05.07.2019.
- VIVARELLI, M. (2014). “Structural Change and Innovation as Exit Strategies from the Middle Income Trap”, The Institute for the Study of Labor Discussion Paper No. 8148.
- WOO, W. T. (2012). "China Meets the Middle-Income Trap: The Large Potholes in the Road to Catching-Up", Journal of Chinese Economic and Business Studies, 10(4): 313-336.
- WORLD BANK (2019). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?view=chart>/ 05.02.2019.
- XUE, J., UMALI, C. L., TETSUYA, F., OHARA, A., and WANG, J. (2014). “Economic Growth and Middle Income Trap: An International Comparative Research Based on Field Survey”, The

Research Institute of Southeast Asia, Faculty of Economics, Nagasaki University Departmental Bulletin Paper (46): 1-145.

YELDAN, E., TAŐCI, K., VOYVODA, E. ve ÖZSAN, M.E. (2013).”Dualite Tuzağından ıkış: Türkiye İçin Bir Bölgesel Genel Denge Modeli. Ekonomik Yaklaşım”, International Congress on Economics I, "Europe and Global Economic Rebalancing", Ankara.

YILDIZ, A. (2015). “Orta Gelir Tuzağı ve Orta Gelir Tuzağından ıkış Stratejileri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(2): 155-170.

ZHANG, J., XU, L, and LIU, F. (2015). “The Future in the Pats: Projecting and Plotting the Potential Rate of Growth and Trajectory of the Structural Change of the Chinese Economy for the Next 20 Years”, China and World Economy, 23(1): 21-46.